

RAPORT EWALUACYJNY PROJEKTU pt.

„KRAINA ŚWIETLIKÓW – PILOTAŻOWY PROJEKT
PROFILAKTYKI PRZEMOCY WOBEC
MAŁYCH DZIECI”

The Land of the Fireflies. The Violence against little children Pilot Prophylaxis Program

Projekt współfinansowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej
w ramach Programu Ośłonowego

„WSPIERANIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W TWORZENIU
SYSTEMU PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE”

Sosnowiec, 2012

Spis treści

STRESZCZENIE	3
PODSUMOWANIE EWALUACJI.....	6
1. WPROWADZENIE	9
1.1 PRZESŁANKI METODYCZNE DO SCENARIUSZY ZAJĘĆ	9
2. CELE I ZAKRES EWALUACJI.....	11
2.1 KRYTERIA I PYTANIA BADAWCZE.....	11
3. METODOLOGIA BADANIA EWALUACYJNEGO	13
3.1 KONCEPCJA REALIZACJI BADANIA	13
4. UZYSKANE WYNIKI	16
4.1 ADEKWATNOŚĆ PROGRAMU.....	16
4.2 SKUTECZNOŚĆ W OSIĄGANIU ZAŁOŻONYCH CELÓW	17
4.3 EFEKTYWNOŚĆ PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ.....	18
4.4 UŻYTECZNOŚĆ PROGRAMU DLA JEGO ODBIORCÓW	21
4.5 TRWAŁOŚĆ OSIĄGNIETYCH REZULTATÓW	21
4.6 ODDZIAŁYWANIE OSIĄGNIETYCH REZULTATÓW	22
5. WNIOSKI I REKOMENDACJE	23
6. ZAŁĄCZNIKI	29
6.1 Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z ekspertami merytorycznymi programu..	29
6.2 Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z wolontariuszami programu.....	30
6.3 Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z koordynatorem programu	30
6.4 Streszczenie programu w języku angielskim (Summary)	31

STRESZCZENIE

Niniejszy raport prezentuje wyniki badania ewaluacyjnego, a także wnioski i rekomendacje dotyczące programu profilaktycznego pt. „Kraina Świetlików – pilotażowy program profilaktyki przemocy wobec małych dzieci” realizowanego w 2012r. przez Wydział Polityki Społecznej Urzędu Miejskiego w Sosnowcu. Przeprowadzona ewaluacja miała charakter zewnętrzny i była realizowana w trybie *on going evaluation* tj. przeprowadzanej w trakcie realizacji programu.

Głównym celem ewaluacji było dokonanie analizy oraz ocena programu pod kątem jego adekwatności do potrzeb odbiorców, skuteczności w osiąganiu zaplanowanych celów i rezultatów, efektywności realizacji, a także użyteczności i trwałości osiągniętych efektów oraz ich oddziaływania na szerszą społeczność (tj. osoby spoza grona bezpośrednich uczestników).

Informacje zebrane w toku badania ewaluacyjnego umożliwiły identyfikację mocnych oraz słabych stron programu, wskazanie dobrych praktyk w tym zakresie, a także sformułowanie wniosków i rekomendacji dotyczących sposobu wdrażania programu w następnych etapach realizacji.

W odniesieniu do poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych sformułowano następujące pytania badawcze:

- 1. W jakim stopniu realizowany programy profilaktyczny zaspokajał potrzeby odbiorców? (adekwatność)**
- 2. Jaki był stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników programu profilaktycznego? (użyteczność)**
- 3. W jakim stopniu w program osiągnął zaplanowane cele i rezultaty? (skuteczność)**
- 4. Czy w wyniku realizacji programu osiągnięto również dodatkowe rezultaty? (efektywność)**
- 5. Czy realizowane działania były prowadzone w optymalny sposób? (efektywność)**
- 6. Jakie czynniki ułatwiały vs utrudniały osiągnięcie zaplanowanych efektów? (efektywność)**

7. Jakie czynniki wpływały na trwałość osiągniętych efektów? (trwałość)**8. Czy i w jakim zakresie osiągnane rezultaty zostały rozpowszechnione? (oddziaływanie)**

Badanie ewaluacyjne zostało przeprowadzone w okresie od września do grudnia 2012r.. W związku ze specyfiką grupy odbiorców (dzieci w wieku 3-5 lat) badanie polegało na wykorzystaniu jednej wiodącej metody badawczej o charakterze jakościowym. Na uwagę zasługuje zastosowanie jako głównej strategii badawczej metody „action research” (badania w działaniu), która pozwoliła na zebranie rzetelnego materiału ewaluacyjnego.

Źródło do przeprowadzonej analizy stanowiła obserwacja uczestnicząca oraz pogłębione wywiady indywidualne zrealizowano z rodzicami dzieci, koordynatorem programu, a także z ekspertami merytorycznymi, pracownikami przedszkola i wolontariuszami.

Wiedza zgromadzona w toku badania umożliwiła identyfikację zarówno mocnych, jak i słabych stron realizowanego programu, przedstawienie dobrych praktyk w tym zakresie, sformułowanie wniosków odnoszących się do poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych, a także wskazanie rekomendacji, których wdrożenie pozwoliłoby na doskonalenie programu w kolejnych etapach realizacji.

Cele ewaluacji	Kryterium	Pytania ewaluacyjne	Metoda badawcza	Źródło informacji
dostosowanie programu do potrzeb uczestników	adekwatność	W jakim stopniu realizowany program profilaktyczny zaspokajał potrzeby odbiorców?	badania w działaniu	rodzice dzieci, koordynator programu, eksperci merytoryczni, pracownicy przedszkola, wolontariusze
poziom osiągnięcia zakładanych celów	skuteczność	Jaki był stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników programu profilaktycznego?	badania w działaniu	rodzice dzieci, koordynator programu, eksperci merytoryczni, pracownicy przedszkola, wolontariusze
		W jakim stopniu w program osiągnął zaplanowane cele i rezultaty?		
stosunek nakładów do uzyskanych korzyści	efektywność	Czy realizowane działania są prowadzone w optymalny sposób?	badania w działaniu	rodzice dzieci, koordynator programu, eksperci merytoryczni, pracownicy przedszkola, wolontariusze
		Jakie czynniki ułatwiają vs utrudniają osiągnięcie zaplanowanych rezultatów?		
ocena efektów	użyteczność	Jaki jest stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników danych programów?	badania w działaniu	rodzice dzieci, koordynator programu, eksperci merytoryczni, pracownicy przedszkola, wolontariusze
trwałość rezultatów	trwałość	Jakie czynniki mogą wpływać na trwałość osiągniętych rezultatów?	badania w działaniu	rodzice dzieci, koordynator programu, eksperci merytoryczni, pracownicy przedszkola, wolontariusze
oddziaływanie programu	oddziaływanie	Czy i w jakim zakresie osiągnięte rezultaty zostały rozpowszechnione?	badania w działaniu	rodzice dzieci, koordynator programu, eksperci merytoryczni, pracownicy przedszkola, wolontariusze

PODSUMOWANIE EWALUACJI

- Cykl działań profilaktycznych powinien obejmować min.10 spotkań. W okolicach 4-5 spotkania dzieci zaczęły ujawniać różne sygnały, jest to więc moment w którym otwierają się na doświadczanie.
- W przypadku dzieci alienujących się należy niedyrektywnie zapraszać je do udziału, doświadczenie pokazało, że one chcą się włączyć, ale z powodu swojej ambiwalencji mają z tym kłopot.
- Wróżka może powierzać bardzo ważne zadania dzieciom, które „oporuja”, aby w ten sposób zaktywizować je, ale i pokazać, jak ważne są dla Krainy.
- W przypadku dużego pobudzenia psychofizycznego dzieci należy pogłębiać trans na początku. Dobrze działa także, po wysłuchaniu przez dzieci bajki utrzymanie maluchów dalej na tym poziomie transu – poprzez wizualizowanie im treści z bajki. Wizualizowanie polega na pytaniach klaryfikujących („zobacz teraz jak wygląda postać, czego doświadcza w tej sytuacji, czy jest tam ktoś/ coś do kogo/czego może się zwrócić po wsparcie”). Dzieci słuchając klaryfikacji pozostają w tym samym miejscu i pozycji. W momencie nasycenia pytań klaryfikujących dzieci zaczynają opowiadać o swojej wizualizacji, o tym, jak już w nich teraz pracuje bajka. W naturalny sposób przechodzi się wtedy do fazy werbalizowania, rozmowy o sytuacji metaforycznej.
- Dzieci mają dużą łatwość przechodzenia z poziomu metaforycznego na dosłowny, dotyczący ich życia. Dzieje się to z różnych powodów – może być to naturalna tendencją rozwojową, może też wynikać z napięcia, ale może być też tak, że w jakiś sposób sygnalizują znudzenie lub zmęczenie przedłużającą się rozmową. Wtedy należy przejść do innej techniki pracy – rysunku. Bardzo pomocną postacią w takich momentach jest Pompon – wnosi on ruch i energię.
- W trakcie rysowania ważne jest, aby pytać dziecko, co rysuje, co powstaje, jaki rodzaj rozwiązania sytuacji tworzy maluch.
- W pracy z wychowawcami przedszkolnymi należy zwrócić uwagę na niechęć do konfrontowania się z faktami, ujawniania i nazywania trudności, jakich może doświadczać dziecko. Dodatkową trudnością jest obawa, jakiej doświadcza wychowawca, kiedy ma skonfrontować rodzica z niepokojącymi objawami. Problemem jest też nieumiejętność wyegzekwowania od rodziców zmiany (zgłoszenia się do poradni, zwiększenia zaangażowania i dbałości o potrzeby dziecka). Ważne, aby nauczyciele mieli wewnętrzne przekonanie, co do celowości

i wagi takich interwencji w system rodzinny, ale by też wiedzieli o jakie prawne regulacje mogą się oprzeć.

- Należy zwrócić uwagę na to, aby w grupie dzieci biorących udział w programie nie było dzieci wychowawców.
- Ze względu na krótkotrwały stan koncentracji u dzieci w wieku przedszkolnym sprawdza się zaangażowanie Pompona i przeprowadzenie zabaw ruchowych nawiązujących do treści bajki, takie zabawy kończy przywołanie dzieci przez wróżkę i wykonanie tonizującego ćwiczenia- płynne ruchy, paluszkowy deszczyk rozsiewający iskierki itp
- Dobrym środkiem zwiększającym koncentrację dzieci na treści bajki jest tuż przed odsłuchaniem prośba wróżki o uważny odbiór opowieści.
- Sprawdza się rytualne zakończenie sesji z wróżką – posyłanie sobie w kręgu iskierki dobroci i ciepła
- Działają bajki, które są o nieznacznym stopniu metaforyczności – bajka o „Grzbiecie konia” zafiksowała dzieci na realnym pojęciu ciężaru.
- Nie zadziałało utrzymanie w tajemnicy obecności wróżki w sali gdzie dzieci słuchały bajkę. Dzieci były skupione na szukaniu i zaglądaniu, wydzielony kącik budził ogromne zainteresowanie uniemożliwiając dzieciom skupienie się na treści.
- Konieczne jest by wychowawczynie znajdowały się w pobliżu dzieci, które już wcześniej wykazywały zachowania trudne, prowadziły działania zaczepne w stosunku do innych. Nie chodzi tutaj o działania delikatne, czasem wystarczy lekkie dotknięcie przywracające uwagę dziecka na to co dzieje się w Krainie.
- Pojawiły grupy, gdzie dzieci nigdy nie skupiały się na samym odsłuchaniu bajki, zawsze towarzyszyło temu oglądanie ilustracji. Dobrze byłoby przygotowując grupę do spotkania w Krainie Światłików nauczyć wcześniej dzieciaki skupiać się tylko na przekazie słownym.
- Konieczne jest robienie na bieżąco notatek odnośnie zachowań dzieci, od pierwszego spotkania, daje to wgląd w zmieniające się z czasem emocje i nastroje poszczególnych członków grupy. Pozwala to rozróżnić zachowania standardowe w niecodziennej sytuacji od zachowań nietypowych.
- Konieczne jest by wychowawczynie uczestniczące w programie pracowały na co dzień w tej grupie dzieci.
- Ważne jest zsynchronizowanie przebiegu projektu z życiem przedszkola – spotkanie np. z iluzjonistą tuż po zamknięciu zajęć w Krainie znacznie zmniejsza echo zagadnień poruszanych w czasie spotkania z wróżką. Pomimo domknięcia transu Światlikowego jego „echo” musi wybrzmieć.

- Konieczna jest ciągła praca z metaforą w toku pracy z dziećmi, poza programem, aby następowało stopniowe odblokowywanie treści przepracowanych na zajęciach.
- Istotnym szczegółem technicznym jest zapoznanie pracowników przedszkola z formułą zajęć w Krainie Świątków.
- Aktywizującym czynnikiem jest postać Wróżki oraz jej praca. Czyli to, w jaki sposób dopasuje ona scenariusz zajęć do charakteru grupy (inny sposób pracy jest z grupą prowadzoną w sposób dyrektywny a inny z grupą nauczoną samodzielności i swobodnej pracy).
- Ważna jest obserwacja reakcji dzieci na dodatkowe bodźce dźwiękowe, kinestetyczne czy wizualne.
- Przy grupie rozproszonej sugeruje się ograniczyć ilość bodźców czy postaci prowadzących zajęcia.
- Postacie dodatkowe, czyli Pompon, Kurier są również czynnikami dynamizującymi pracę grupy i zachowania dzieci. Wpływają na proces grupowy oraz reakcję dzieci na pracę z metaforą.

1. WPROWADZENIE

Kluczową intencją programu Kraina Światłików jest poszerzenie świadomości dziecka w rozumieniu otaczającej go rzeczywistości. Założeniem autorów nie jest koncentrowanie uwagi dziecka na problemach, trudnościach lub sytuacjach zagrożeń. Działania programu dotyczą zrozumienia przez dziecko przeżywanych stanów wewnętrznych pojawiających się w różnych sytuacjach rodzinnych i pozarodzinnych. W treściach i procesach realizowanych podczas programu, unika się jednoznacznego wskazywania na sytuacje przemocowe, konfliktowe lub w jakikolwiek sposób traumatyczne dla dziecka. Uwaga dzieci nie jest kierowana na czynniki zewnętrzne powodujące sytuację trudną. Przeciwnie, intencją programu jest skupienie uwagi dzieci na ich własnych odczuciach, przeżyciach i fantazjach powstających pod wpływem baśniowych opowieści, które mają miejsce gdzieś, po za światem realnym dziecka.

Dzięki takiej formie kreowania sytuacji, można podjąć bezpieczny dla dziecka dialog nie kojarzony bezpośrednio przez niego z własnymi doświadczeniami. Profesjonalizm metodyków pozwala w tym kontekście spożytkować naturalne mechanizmy interpretacji, jakimi posługuje się dziecko podczas takiego doświadczenia. Specjaliści uczestniczą bezpośrednio w projekcjach dziecka, fantazjach i innych jego spontanicznych reakcjach.

Wykreowanie baśniowej sytuacji kontaktu z dzieckiem, pozwala na pozostawanie z nim na poziomie dialogu metaforycznego. Ważne jest, aby nie zakłócać go porównaniami do świata rzeczywistego i nie łączyć opowiadań z realnymi przeżyciami.

Jednym z ważniejszych założeń teoretycznych, jest fakt, że w grupach przedszkolnych znajdują się zarówno dzieci ze środowisk standardowych, jak i dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, które jeszcze nie ujawniły swoich deficytów wychowawczych. Dlatego treści programu koncentrują się na sytuacjach i cechach pozostających po za rzeczywistością percepcją dziecka. Te, które nie doświadczają sytuacji trudnych mogą poszerzać swoją świadomość o ewentualnych przeżyciach jakie pojawiają się w różnych okolicznościach. Te dzieci, które już doświadczyły stanów o jakich mowa w przypowieściach, mogą skonfrontować swoje wewnętrzne rozumienie z podanymi interpretacjami.

1.1 PRZESŁANKI METODYCZNE DO SCENARIUSZY ZAJĘĆ

Każda sesja poświęcona jest szczególnemu obszarowi ryzyka. W zależności od kreatywności prowadzących, ujawnione są cechy, stany, odniesienia lub inne elementy kojarzone z danym obszarem. Oczywiście obszaru są bardzo rozległe i nie da się w ciągu krótkich zajęć ujawnić większości ich znaczeń jakie doświadczają dzieci. Jednak głównym założeniem, jest możliwość ujawnienia tych części i znaczeń, które stanowią najistotniejsze dla dzieci problemy (projekcja, odniesienia, skojarzenia).

Dlatego, prowadzący powinni modelować proces zajęć w taki sposób, aby pozwolić dzieciom na swobodne podążanie za swoim procesem, ale należy jednocześnie kontrolować sytuację, aby nie wykraczała poza ramy danego obszaru ryzyka.

Prowadzący są zobowiązani do panowania nad sytuacją ujawniania przez dzieci swoich odniesień:

- Bardzo uważnie należy kontrolować, żeby pozostawać na poziomie metaforycznego dialogu.
- Nie wolno niczego racjonalizować, interpretować ani przyporządkowywać do rzeczywistości dziecka.
- Stale należy motywować do prowadzenia dialogu na temat treści przypowieści oraz rozwijać tę metaforę do szerszych znaczeń.
- Należy panować nad sytuacją, aby nie przekształciła się w wątki terapeutyczne lub ujawniania sytuacji traumatycznych. To jest sytuacja profilaktyki i poszerzania świadomości dziecka, a nie pracy terapeutycznej. Dlatego należy być uważnym i kierować dialogiem w sposób bezpieczny i tonizowany dla dziecka. Ewentualne sytuacje krytyczne należy superwizować i poprowadzić w odrębnym procesie.
- Wskazane jest, aby ściśle utrzymywać cechy pełnionych ról. Szczególnie dotyczy to roli Wróżki. Ona dla dziecka powinna być metaforyczną postacią dającą poczucie bezpieczeństwa i umożliwiającą kontakt ze sprawami trudnymi. Ma być postacią wyjątkową, nie związaną z rzeczywistością dziecka. Wolontariuszki i nauczycielka powinny manifestować podporządkowanie wyjątkowości Wróżki.

2. CELE I ZAKRES EWALUACJI

Zasadniczym celem ewaluacji była ocena programu profilaktycznego „Kraina Światłików” realizowanego na terenie miasta Sosnowiec pod kątem jego adekwatności, skuteczności, efektywności, użyteczności, trwałości oraz oddziaływania. Zgromadzona w wyniku badania wiedza umożliwiła identyfikację mocnych oraz słabych stron wdrażanych programów, wskazanie dobrych praktyk w tym zakresie, a także sformułowanie zaleceń dotyczących sposobu realizacji programów profilaktycznych w kolejnych latach.

2.1 KRYTERIA I PYTANIA BADAWCZE

Ze względu na cel i zakres planowanej ewaluacji, została ona przeprowadzona w oparciu o następujące kryteria oceny:

- **adekwatność** – stopień dostosowania programów profilaktycznych do potrzeb osób, które zostały nimi objęte,
- **użyteczność** – stopień przydatności programu dla ich odbiorców (uczestników),
- **skuteczność** – stopień osiągnięcia zaplanowanych celów i rezultatów programów,
- **efektywność** – sprawność działań podejmowanych w toku ich realizacji,
- **trwałość** – stopień utrzymywania się osiągniętych rezultatów,
- **oddziaływanie** – stopień, w jakim korzyści odniesione przez uczestników programów profilaktycznych miały szerszy wpływ na ich otoczenie.

W odniesieniu do poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych sformułowano następujące pytania badawcze:

1. W jakim stopniu realizowany programy profilaktyczny zaspokajał potrzeby odbiorców? (adekwatność)
2. Jaki był stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników programu profilaktycznego? (użyteczność)
3. W jakim stopniu w program osiągnął zaplanowane cele i rezultaty? (skuteczność)

4. Czy w wyniku realizacji programu osiągnięto również dodatkowe rezultaty, nie zakładane we wnioskach/ofertach konkursowych? (efektywność)
5. Czy realizowane działania były prowadzone w optymalny sposób? (efektywność)
6. Jakie czynniki ułatwiały vs utrudniały osiągnięcie zaplanowanych efektów? (efektywność)
7. Jakie czynniki wpływały na trwałość osiągniętych efektów? (trwałość)
8. Czy i w jakim zakresie osiągnięte rezultaty zostały rozpowszechnione? (oddziaływanie)

3. METODOLOGIA BADANIA EWALUACYJNEGO

3.1 KONCEPCJA REALIZACJI BADANIA

Badanie ewaluacyjne zostało przeprowadzone w okresie od września do grudnia 2012r.. W związku ze specyfiką grupy odbiorców (dzieci w wieku 3-5 lat) badanie polegało na wykorzystaniu jednej wiodącej metody badawczej o charakterze jakościowym.

W badaniach jakościowych bardziej liczy się to, że dane stwierdzenie zostało wypowiedziane niż to, ile razy się pojawiło. W badaniach jakościowych dąży się do poznania głęboko ukrytych motywacji grupy docelowej. Umożliwiają one uzyskanie pogłębionej wiedzy na temat badanej rzeczywistości. Podejście jakościowe pozwala na uchwycenia nieraz bardzo subtelnych zjawisk mających charakter trwającego procesu. Podejście jakościowe stosuje się w przypadku gdy:

- chcemy przyjrzeć się zjawiskom osadzonym w ich naturalnym środowisku, stanowiącym zarazem ich kontekst, czyli gdy chcemy je poznać takimi, jakie są, a nie stwierdzić, czy zgadzają się z naszym o nich mniemaniem,
- badane zjawisko jest „drażliwe”, dotyczy problemów uznawanych w społeczeństwie za intymne, prywatne (np. przemoc fizyczna wobec dzieci, uzależnienia, relacje rodzice-dzieci w rodzinach patologicznych),
- osobami badanymi są albo jednostki o wysokim stopniu samoświadomości, posiadające dużą zdolność do artykulacji badanych problemów, bądź wręcz przeciwnie, gdy są one niezdolne do wypowiedziania się na temat interesujący badacza,
- chcemy poznać losy pojedynczych osób lub dotrzeć „w głąb” interesujących nas zjawisk.

Na uwagę zasługuje zastosowanie jako głównej strategii badawczej metody „action research” (badania w działaniu), która pozwoliła na zebranie rzetelnego materiału ewaluacyjnego.

W literaturze ten typ badań odnaleźć można pod nazwami: badanie przez działanie (ang. *Action research*), badania rozwojowe oraz pod postacią synonimów typu: działania socjalne, socjologia w działaniu itp. Metoda ta jako działanie naukowe korzeniami swoimi sięga lat pięćdziesiątych, kiedy to Stepheny Corey opublikowała w swojej pracy *Action Research to Improve School Practices(1953)* pierwsze sugestie prowadzenia procesów badawczych w oparciu o praktykę realizowanych działań przez samych praktyków pracy pedagogicznej i socjalnej. Podstawowym celem jest lepsze zrozumienie przebiegających procesów poprzez

przyglądanie się, poznawanie i zrozumienie wykonywanych działań. Obiektem tego zrozumienia nie jest tylko samo działanie, ale również zrozumienie ogólniejszego kontekstu społeczno – kulturowego, dotarcie do istoty zjawisk warunkujących działanie, a także faktycznych, często zamaskowanych mechanizmów tych wpływów. Intencją badań w działaniu jest często poszukiwanie ukrytego pod powierzchnią sensu, zrozumienie faktycznych przesłanek działania, które obwarowane są powierzchownym obrazem często fałszującym głębiej usytuowaną istotę.

Badania w działaniu związane są z aktywnością w realnych sytuacjach społecznych, interpersonalnych. Na tym też polega ich sens. Badacz nie pozostaje w roli biernego obserwatora skrzętnie tylko gromadzącego informacje. Wymagane jest od niego aktywne zaangażowanie w procesy i działania.

Opracowana na użytek ewaluacji koncepcja modelu badania w działaniu nawiązuje również do innej metody jakościowej stosowanej w naukach społecznych; metody obserwacji. Jest to metoda naukowa służąca systematycznemu spostrzeganiu ściśle określonych przedmiotów i zjawisk celem ich opisu i charakterystyki. Jest to podstawowa metoda poznania rzeczywistości, za pomocą której badacz może wejść bezpośrednio w kontakt z badanym zjawiskiem, śledząc jego powstawanie, zmiany i różne formy powstawania

W badaniach przeprowadzonych na użytek ewaluacji wykorzystano następujące, techniki badawcze: **wywiad, obserwację oraz analizę dokumentów.**

Najprościej mówiąc wywiad to „jedna z podstawowych metod zbierania określonych informacji i badania opinii publicznej, polegająca na przeprowadzaniu odpowiednio ukierunkowanych i planowanych rozmów”. Dla potrzeb ewaluacji przyjęty został zaproponowany przez Łobockiego podział z uwagi na różny sposób przeprowadzenia wywiadu. Ze względu na to kryterium wyróżnia on:

1. *wywiad nieskategoryzowany* (częściowo skategoryzowany), który daje dużą swobodę w zadawaniu pytań przez badacza, nie trzeba w tym wypadku rezygnować z przygotowania listy pytań, ale badacz musi w różny sposób oraz w różnej kolejności. Istotny jest fakt, że wykorzystuje się tu dwa rodzaje pytań, czyli pytania otwarte, które stanowią większość i pytania zamknięte.
2. *wywiad strukturalizowany*, w którym zadaje się przeważnie pytania zamknięte, które zadaje się zgodnie z uprzednio przygotowanym planem, co więcej, nie przewiduje się zadawania badanym jakichkolwiek dodatkowych pytań.

Na potrzeby przeprowadzanych badań ważna jest też klasyfikacja, która wyróżnia:

1. *wywiad indywidualny*, przeprowadzany z jedną osobą, jego zaletą jest to, że respondent czuje się z reguły bardziej swobodnie i bezpiecznie
2. *wywiad zbiorowy*, przeprowadzany z więcej niż jedną osobą, dane uzyskane za jego pomocą mogą być bardziej obiektywne, ponieważ jego uczestnicy uzupełniają i poprawiają nawzajem swoje wypowiedzi.

W oparciu o dokonane klasyfikacje w badaniach zastosowany został wywiad indywidualny – nieskategoryzowany. Kwestionariusz, przeznaczony jest dla rodziców, koordynatora, specjalistów merytorycznych, pracowników przedszkoli i wolontariuszy.

Obserwacja należy do najczęściej stosowanych technik badawczych. To spostrzeganie celowe, które polega na poszukiwaniu odpowiedzi na podstawowe pytanie badawcze. To również spostrzeganie planowe, czyli obserwacja wcześniej przygotowanego zapisu cech, zjawisk; oraz systematyczne, które uwzględnia właściwy czas trwania i częstotliwość przeprowadzonych obserwacji; krytyczne, które odrzuca spostrzeżenia nieistotne.

4. UZYSKANE WYNIKI

4.1 ADEKWATNOŚĆ PROGRAMU

Kryterium adekwatności programu profilaktycznego „Kraina Światlików” zostało zdefiniowane jako stopień dostosowania do potrzeb odbiorców. Specyfika grupy docelowej programu (dzieci w wieku 3-5lat) uniemożliwiła objęcie badaniem bezpośrednich uczestników programów, tak więc o ich adekwatności wnioskowano na podstawie opinii: ekspertów merytorycznych (wrózek), wychowawczyń przedszkola oraz wolontariuszy. W ramach badania uwzględniono trzy aspekty tego kryterium: sposób zdefiniowania grupy docelowej, badanie jej potrzeb, a także satysfakcji z uczestnictwa w programie.

Prowadzone badanie ewaluacyjne wykazało, że:

- a) grupa docelowa została zdefiniowana w sposób właściwy. Raporty światowe i krajowe wskazują, że często ofiarami przemocy padają dzieci około 3-5 r.ż., a sprawcami przemocy są zazwyczaj członkowie ich najbliższej rodziny — a więc osoby odpowiedzialne za opiekę i zapewnienie bezpieczeństwa dziecku. Dzieci w tym wieku padają ofiarami przemocy fizycznej, emocjonalnej, zaniedbania (*The World Health Report 2006*, Genewa: WHO).

W pierwszych latach życia dziecka kształtuje się więź pomiędzy nim a opiekunem. Bezpieczny styl przywiązania, będący relacją zaufania i ciepła między dzieckiem a opiekunem, jest podstawą późniejszych pozytywnych więzi z innymi ludźmi, a także prawidłowego rozwoju emocjonalnego. Brak pozytywnej więzi charakteryzowany jest jako nieufność, brak poczucia bezpieczeństwa dziecka w kontaktach z opiekunem. To powoduje, że dziecko rozwija w sobie negatywny wizerunek własnego „Ja”, co przekłada się na niską tolerancję na stres i trudności w kontaktach społecznych.

Doświadczenia dziecka z wczesnego kresu życia (około 3- 5 roku życia) są podstawą późniejszych jego pozytywnych lub negatywnych relacji dlatego projekt kierowany jest do dzieci w wieku przedszkolnym oraz profesjonalistów i rodziców.

- b) w sposób właściwy zdefiniowano potrzeby grupy docelowej. Jednym z ważniejszych założeń programu, jest fakt, że w grupach przedszkolnych znajdują się zarówno dzieci ze środowisk standardowych, jak i dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, które jeszcze nie ujawniły swoich deficytów wychowawczych. Te dzieci, które nie doświadczyły sytuacji trudnych mogą poszerzać swoją świadomość o nowe przeżycia jakie pojawiają się w różnych okolicznościach. Te dzieci, które już doświadczyły stanów o jakich mowa w przypowieściach, mogą skonfrontować swoje wewnętrzne rozumienie z podanymi interpretacjami.

Program podzielony jest na sześć sesji. Kolejne sesje kontaktu z dziećmi stanowią sekwencję spójną z modelem ewentualnych przeżyć dziecka związanych sytuacją trudną np. (poczucie osamotnienia, potrzeba pomocy, niezrozumienie intencji etc.)

- c) przyjęta metodyka spotkała się z pozytywnym przyjęciem przez odbiorców (dzieci). Wykorzystanie fantazji i wyobrażeń bardzo pomogło dzieciom w wyrażaniu uczuć, życzenia, potrzeby i myśli w bezpieczny, nie zakłócający ich funkcjonowania sposób. Dzieci z pewnymi deficytami opiekuńczymi często mają trudności z komunikacją, która jest umiejętnością kształtującą się na bazie więzi (zaufania, przywiązania). Dzieci najlepiej uczą się komunikacji poprzez zabawę. Jest ona dla nich bardzo naturalnym środkiem wyrażania siebie. Kiedy zaangażują się w zabawę stają się bardziej skłonne do rozmowy o uczuciach.

4.2 SKUTECZNOŚĆ W OSIĄGANIU ZAŁOŻONYCH CELÓW

Kryterium skuteczności zostało zdefiniowane jako stopień realizacji zaplanowanych celów oraz rezultatów programów profilaktycznego „Kraina Światlików”. Zbadanie tej kwestii opierało się na porównaniu celów i rezultatów, które zakładano na etapie planowania programu (złożenie oferty) z tymi, które osiągnięto po zakończeniu jego wdrażania.

Prowadzone badanie ewaluacyjne wykazało, że:

- a) Małe dziecko wymaga wsparcia w rozwoju, ponieważ inaczej rozumie sytuacje zagrażające, silnie je przeżywa. Nie zna strategii radzenia sobie, nie potrafi zwrócić się o pomoc do rodziców czy nauczycieli, by uzyskać tak potrzebne wsparcie. Działania programu spowodowały, że dzieci biorące w nim udział uzyskały wsparcie poprzez zrozumienie i akceptację.
- b) przyjęta metodologia - przez swój niedyrektywny charakter – pozwoliła dzieciom na poznanie nowych strategii myślenia i działania w emocjonalnie trudnej sytuacji. Dzieci, u których geneza lęku tkwiła w niezaspokojonych ważnych potrzebach – odrzucenie, brak miłości – miały możliwość przeżycia doświadczeń korektywnych.
- c) skuteczność ewaluowanego programu przejawia się, też w tym, że to dziecko wybiera czy chce skorzystać z danej opowieści, czy nie.
- d) dzięki wprowadzeniu postaci wróżki dzieci uzyskały stałość i dostępność ważnej postaci, wprowadzenie łącznika pomiędzy światem dziecięcej fantazji a realistycznym światem dorosłych poprzez postać dorosłej wróżki-terapeutki
- e) dzieci nie wchodzące w przypowieści, mocno racjonalizujące treści przypowieści też stanowiły sygnał – naturalną ekspresją dziecka 3-5 letniego jest swobodne fantazjowanie

- f) technikami, które pozwalały na prowadzenie obserwacji w trakcie sesji w przedszkolach było: socjometria, rysunki, drama-odgrywanie scenek, praca z plasteliną, interaktywność
- g) kilkoro dzieci, słuchając historię o Wilczkach silnie ją przeżywało i zaczynało sobie radzić ze strachem wynikającym z treści przypowieści. Jednak nie dotyczy to wszystkich dzieci. Te szczególnie nadwrażliwe, które generalnie charakteryzowały się gotowością do reagowania lękiem, mogą właśnie w takiej sytuacji nabawić się lęku czy nawet doświadczyć traumy.
- h) Użycie symboli i metafor pomogło dzieciom uświadomić sobie własne uczucia, myśli (wewnętrzne skrypty), znaleźć wsparcie, zrozumienie i poznać strategię.
- i) W ramach prowadzonych sesji zostało pogłębione u dzieci poczucie przyzwolenia na rozmawianie o sprawach trudnych dotyczących uczuć, cierpienia, poczucia winy itp.
- j) Została w dzieciach wykreowana wizja możliwości wsparcia ze strony innej niż rodzice lub środowisko przedszkolne, - osoby(wróżki - terapeutki) niejako z dziecięcego świata magii(wróżka jest łącznikiem świata dorosłych i świata dzieci)

4.3 EFEKTYWNOŚĆ PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ

Kryterium efektywności zostało zdefiniowane jako stopień efektywności podejmowanych działań np. ich dostosowania do posiadanych zasobów (finansowych, ludzkich i czasowych), czy elementów ułatwiających vs utrudniających wdrażanie programu.

Wśród elementów, które ułatwiały osiągnięcie założonych rezultatów respondenci wymieniali:

- **kompetencje i doświadczenie** osób realizujących program (dotyczy wrózek projektu),
- **duże zainteresowanie** programem ze strony rodziców dzieci,
- stałe **superwizowanie** działań
- **znajomość odbiorców**, ich potrzeb i problemów,
- **jasne zasady** uczestnictwa w programie oraz wytyczone cele,
- ciekawe **metody i formy prowadzenia zajęć**,
- **konsultowanie** i omawianie zaistniałych trudności w zespole realizującym program

Do czynników utrudniających osiągnięcie rezultatów zaliczono:

- **kwestie organizacyjne** np. problemy lokalowe, kadrowe (dużym utrudnieniem jest brak stałości pod postacią stałego, jednego miejsca spotkań, które będzie całkowicie zaadoptowane na potrzeby Krainy Świetlików),
- **kwestie finansowe** np. niedostateczne środki(dekoracje oraz stroje były przygotowywane z własnych zasobów kadry, część z nich charakteryzowała się dużym stopniem nietrwałości- nie sprawdzały się w wielokrotnym użyciu)
- trudności związane ze **zmiana postaw i nawyków**,
- zbyt mała ilość **czasu**,
- niepełna **frekwencje**,
- niewłaściwe **podejście** części **uczestników** np. brak zaangażowania, opór
- problemy we **współpracy z przedszkolami**, zauważono przemocowość niektórych instytucji oraz kadry, bądź postawę unikającą i lękową.
- konieczność realizowania programu w czasie zajęć przedszkolnych i dostosowania się do rytmu pracy przedszkola

„Istotnym szczegółem technicznym jest zapoznanie pracowników przedszkola z formułą zajęć w Krainie Świetlików, by wyeliminować np. wizyty pani intendenci w czasie spotkania”.

„W pracy z wychowawcami przedszkolnymi należy zwrócić uwagę na niechęć do konfrontowania się z faktami, ujawniania i nazywania trudności, jakich może doświadczać dziecko. Dodatkową trudnością jest obawa, jakiej doświadcza wychowawca, kiedy ma skonfrontować rodzica z niepokojącymi objawami. Problemem może być też nieumiejętność wyegzekwowania od rodziców zmiany (zgłoszenia się do poradni, zwiększenia zaangażowania i dbałości o potrzeby dziecka...)Ważne, aby nauczyciele mieli wewnętrzne przekonanie, co do celowości i wagi takich interwencji w system rodzinny, ale by też wiedzieli o jakie prawne regulacje mogą się oprzeć”.

„Bardzo ważnym i decydującym czynnikiem są osoby niektórych nauczycielek przedszkolnych. Ich rola powinna być jak najbardziej ograniczona czy wręcz wyłączona z pracy z dziećmi, z uwagi na to, że stanowią często czynnik zakłócający i wprowadzający dodatkowe napięcie, lęk i dekoncentrację w proces grupowy”.

Na pytanie w jaki sposób radzono sobie z trudnościami respondenci wskazali:

- **rozwiązania organizacyjne** np. podział na mniejsze grupy, obecność wychowawcy na zajęciach, przekazanie nieobecny osobom materiałów szkoleniowych, wydłużenie czasu zajęć, organizowanie dodatkowych zajęć i spotkań, zwiększenie ilości uczestników

- **wsparcie współpracowników** poprzez omawianie problemów na zebraniach zespołu,
- **superwizje**, zatrudnienie nowej kadry, dodatkowa prace wolontariuszy,
- **oszczędzanie środków finansowych, korzystanie z innych zasobów** np. pozyskanie dodatkowych sponsorów,
- **zacieśnienie współpracy** z rodzicami, przedszkolami,
- **ustalenie jasnych zasad** i ich konsekwentne egzekwowanie, motywowanie uczestników,
- zachęcanie do większej aktywności,
- większe **dostosowanie programu do potrzeb odbiorców**,
- **powoływanie się na regulacje prawne**

Na pytanie dlaczego przedszkola nie realizują w większym zakresie programów profilaktycznych własnymi siłami wskazywano na nadmiar obowiązków, brak czasu oraz większą skuteczność osób z „zewnątrz”.

Wśród elementów, które mogłyby się przyczynić do sprawniejszej realizacji programów profilaktycznych wymieniono:

- **zapewnienie ciągłości** programu poprzez jego wdrażanie w ciągu całego roku kalendarzowego, a nie jednego przez 3 miesiące
- konieczność zapewnienia stałości miejsca-bazy w którym prowadzony byłby program (zwiększy to poczucie stałości, bezpieczeństwa, umożliwi elastyczniejsze prowadzenie programu – niezależnie od rytmu instytucji przedszkolnej)
- Zwiększenie roli systemu rodzinnego – zwiększenie częstotliwości spotkań ogólnorodzinnych i zajęć proponowanych całej rodzinie. Pozwoli to na skuteczniejszą profilaktykę a pośrednio diagnozę, oraz zapewni zoptymalizowanie działań. Zauważono olbrzymie zainteresowanie części rodziców nawiązaniem stałej współpracy, rozumianej również jako oddziaływania kierowane do całej rodziny.

4.4 UŻYTECZNOŚĆ PROGRAMU DLA JEGO ODBIORCÓW

Ze względu na specyfikę beneficjentów ostatecznych (dzieci w wieku 3-5lat) nie było możliwe zbadanie odbiorców programów w zakresie informacji w ocenie przydatności osiągniętych rezultatów.

O użyteczności programów wnioskowano na podstawie wyników przeprowadzonych z rodzicami dzieci biorących udział w projekcie, pracowników przedszkoli oraz opinii ekspertów merytorycznych (wrózek).

Rodzice, których dzieci uczestniczyły w zajęciach, wysoko ocenili odniesione przez ich dzieci korzyści.

Dzieci w ocenie rodziców i nauczycieli przedszkolnych w sposób bardziej otwarty rozmawiają o swoim przeżywaniu, progresowi uległa też znajomość języka emocji, dzięki czemu łatwiej rozróżniają i nazywają emocje i przeżywane stany, co więcej kształcą w sposób efektywniejszy umiejętność łączenia różnych emocji i przeżyć z doświadczeniami, zdarzeniami i sytuacjami.

4.5 TRWAŁOŚĆ OSIĄGNIĘTYCH REZULTATÓW

W przypadku realizacji programów profilaktycznych kluczową kwestie stanowi trwałość osiągniętych efektów. W przypadku analizowanego programu można było jedynie pośrednio wnioskować o trwałości rezultatów, gdyż badanie ewaluacyjne zostało zakończone w momencie zamknięcia działań programu.

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że:

a) Do czynników zwiększających trwałość osiągniętych rezultatów zaliczono:

- zapewnienie ciągłości programu
- dalsza współpraca z rodzicami dzieci,
- stworzenie stałej kadry do pracy metodyką programu
- wprowadzenie certyfikacji w zakresie pracy metodyką programu

b) Wśród czynników osłabiających trwałość osiągniętych rezultatów wymieniono:

- brak kontynuacji działań profilaktycznych w przedszkolach

- brak większej współpracy z częścią rodziców
- brak wsparcia ze strony decydentów
- brak motywacji do osób pracujących w przedszkolu

4.6 ODDZIAŁYWANIE OSIĄGNIĘTYCH REZULTATÓW

Jednym z czynników zwiększających oddziaływanie osiągniętych rezultatów jest ich rozpowszechnienie. W ramach ewaluowanego programu zostały podjęte działania mające na celu rozpowszechnienie wypracowanych rezultatów.

- Władzom Miasta został przekazany raport ewaluacyjny dotyczący skuteczności programu oraz dyrektyw dotyczących dalszych działań w zakresie tworzenia systemu profilaktyki krzywdzenia małych dzieci.
- Program zostanie zaimplementowany w tworzony w mieście systemu ochrony małych dzieci przed krzywdzeniem i wsparcia specjalistów pracujących z rodzinami.
- Wypracowany w ramach Standard Świątlika – potwierdzający posiadanie przez placówkę przedszkolną systemu profilaktyki krzywdzenia dzieci – zostanie wdrożony w pozostałych przedszkolach na terenie miasta.

5. WNIOSKI I REKOMENDACJE

Wnioski zawarte w niniejszym opracowaniu są efektem uogólnionych refleksji nad realizacją i organizacją całego projektu. Dotyczą przede wszystkim metodyki pracy oraz ewentualnych modyfikacji lub uzupełnień dalszej pracy. Kluczowe wnioski wynikające z przeprowadzonego badania ewaluacyjnego oraz odpowiadające im rekomendacje zostały przedstawione w formie tabelarycznej.

OBSZAR PROBLEMOWY: koordynacja działań na rzecz dzieci			
Problem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Na terenie miasta istnieje niski poziom komunikacji pomiędzy profesjonalistami pracującymi z rodzinami – instytucjami ochrony zdrowia i pomocy społecznej, a także instytucjami opiekuńczymi (tj. żłobkami, przedszkolami) co w konsekwencji powoduje, że pomoc nie dociera do rodziny lub pojawia się w niej zbyt późno. 2. Brak jest narzędzi i procedur postępowania pozwalających zweryfikować możliwość krzywdzenia dziecka. 		
Uzasadnienie	<p>Na terenie miasta brak jest instytucji koordynującej i monitorującej działania na rzecz dzieci, traktującej dziecko, jego potrzeby i problemy całościowo, a nie przez pryzmat konkretnego resortu. Nawet jeżeli kadra przedszkola zauważy niepokojące oznaki w zachowaniu dziecka, które wskazują na możliwość krzywdzenia (tzn. stanowią jedno z możliwych wyjaśnień niepokojących zachowań dziecka), to nie posiada adekwatnego narzędzia umożliwiającego weryfikację tego stanu.</p>		
Skala ważności	NIEZNACZNY	ISTOTNY	KLUCZOWY
Rekomendacje	<p>Konieczne jest opracowanie podziału zadań i odpowiedzialności poszczególnych instytucji w ramach podejmowanych działań. Pożądane jest również przygotowanie schematu współpracy, opracowanie i koordynowanie system profilaktyki i wczesnego wykrywania przemocy i wykorzystania wobec dzieci. Wskazane jest, aby Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie zadbał o stworzenie odpowiednich procedury w tym zakresie – można również przemyśleć umiejscowienie koordynacji</p>		

	<p>działań w strukturach Zespołu.</p> <p>Należy wprowadzić obowiązkową wczesną diagnozę problemów każdego dziecka, a w sytuacji pojawienia a się problemu wdrożyć odpowiednie działania i je monitorować przez cały etap edukacji przedszkolnej we współpracy z rodzicami.</p>
--	--

OBSZAR PROBLEMOWY: kompetencje i gotowość kadry	
Problem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kadra przedszkolna w znaczącej większości wykazuje niedostateczny poziom specjalistycznej wiedzy psychologicznej i pedagogicznej koniecznej do prowadzenia procesów profilaktycznych, diagnostycznych i interwencyjnych. Nie wie co zrobić, gdy zachodzi podejrzenie, że dziecko jest ofiarą przemocy/krzywdzenia. 2. Część nauczycieli nie posiada umiejętności interaktywnej pracy z grupą, nie wie, jak kształtować twórcze myślenie dzieci. 3. Poziom motywacji do realizacji zadań w ramach programu wśród uczestniczącej kadry przedszkolnej był bardzo niski, co powodowało często kolizję lub ograniczenia w działaniach programu.
Uzasadnienie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wykształcenie akademickie, często jest jedynym zasobem kadry. Brak specjalistycznych szkoleń, treningów, superwizowania pracy itp. powoduje, że kadra nie posiada podstawowych umiejętności w zakresie rozpoznania, prowadzenia i zapobiegania formom zagrożeń rozwojowych dziecka i rodziny. 2. Kadra przedszkolna często funkcjonuje w stereotypowych formach pracy z dzieckiem, co powoduje silny opór na wszelkie modyfikacje, innowacje i działania zewnętrzne. Spora część kadry wykazuje poważne cechy wypalenia zawodowego, rutyny działania, stereotypizowania, lęku oraz innych cech znacznie utrudniających pracę pedagogiczną. 3. Koncepcja metodyczna programu zakłada systemową zmianę w obrębie systemu rodzinnego. Zmiany te mają charakter profilaktyczny a nie terapeutyczny, zatem ważne jest, aby prowadzić do nich po przez oddziaływania na wszystkie elementy systemu. Terapeuta, jako lider procesu łączy w swoim działaniu wszystkie możliwe powiązania systemowe.

Skala ważności	NIEZNACZNY	ISTOTNY	KLUCZOWY
Rekomendacje	<ol style="list-style-type: none"> Do uczestnictwa w działaniach profilaktycznych należy rekrutować nauczycieli z optymalnym poziomie wiedzy i umiejętności psychologicznej i pedagogicznej wystarczającym do zrozumienia elementarnych intencji programu. Kadre nauczycielską należy intensywnie szkolić i poświęcić dużo uwagi zrozumieniu nowoczesnych metod profilaktycznych, terapeutycznych oraz diagnostycznych. Konieczne jest metod przeciwdziałania zjawisku „wypalenia zawodowego” (tu nieodzowna wydaje się praca pod superwizją). Kadra przedszkolna uczestnicząca w programie powinna poddać się intensywnym treningom umiejętności społecznych, twórczego myślenia, kompetencji pedagogicznych oraz kontaktu z klientem. Dopiero po takich treningach można zoptymalizować proces rekrutacji kadry do projektu. Terapeuci prowadzący sesje oraz warsztaty dla rodziców powinni stanowić pełnić funkcję superwizorów programu. Umożliwi to ujednoczenie koncepcji oddziaływań oraz określenie granic profilaktyki, diagnozy i interwencji. Prowadzenie niezależnych superwizji samych terapeutów jest dodatkowym elementem usprawniającym proces. 		

PRACA Z RODZICAMI	
Problem	<ol style="list-style-type: none"> Rodzice uczestniczący w warsztatach kompetencji wychowawczych (zarówno rodziny „zdrowe”, jak i rodziny z dysfunkcją) byli bardzo silnie zainteresowani rozwojem swoich umiejętności rodzicielskich. Większość uczestników reprezentowała niedostateczny poziom elementarnej wiedzy w tym zakresie. Z przeprowadzonej ogólnej diagnozy w tym zakresie wynika, że deficyty wiedzy i umiejętności stanowią dla badanych bardzo znaczący czynnik ryzyka. Intencje wspomagania rozwoju kompetencji wychowawczych rodzin, wsparcia w procesie dynamiki rodzinnej oraz wszelkie działania wspierające dla rodziny, odnoszą znacznie większy efekt wobec rodzin bez dysfunkcji niż wobec rodzin wykazujących już jakąś dysfunkcję. Rodziny „zdrowe” cechuje otwartość i silna motywacja do modyfikowania swoich zachowań, pogłębiania wiedzy i korzystania ze specjalistycznego wsparcia. W oczywisty sposób zapobiega to ewentualnej

	<p>destabilizacji lub dysfunkcji, ponieważ rodziny takie pozyskują odpowiednie kompetencje umożliwiające ochronę przed zagrożeniami. Można, zatem przypuszczać, że ochraniając „zdrową” rodzinę, rozwijając jej kompetencje wychowawcze, wspomagając rozwój edukując, w ogólnej perspektywie uzyska się znacznie lepsze skutki niż, gdyby taką samą energię poświęcać rodzinom dysfunkcyjnym.</p>		
<p>Uzasadnienie</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rodzice nie mieli możliwości nabycie wiedzy i umiejętności w swoim procesie rozwojowym. System edukacji nie zapewnił tego w najmniejszym stopniu. Rodzice tych osób również nie posiadali odpowiednich kompetencji, aby wygenerować na swoje dzieci optymalnych zasobów wiedzy i kompetencji. Popkultura, media, doktryny religijne itp. często przekazują wadliwe lub niedostateczne informacje, które stanowią jedyny zasób w aktualnym stanie wiedzy i umiejętności współczesnego rodzica. Brak form edukacyjnych i profilaktycznych w obecnym systemie społecznym pogłębia poziom zagrożenia dysfunkcją rodziny. 2. Rodzina „zdrowa” będzie generowała kolejne pokolenia „zdrowych” potomków. Tzn. że będą oni wyposażenie w umiejętności i cechy chroniące ich przed zagrożeniami dysfunkcją. Nawet, gdy połączą się oni w związki z osobami dysfunkcyjnymi, to istnieje znacznie mniejsze zagrożenie stworzenia kolejnej rodziny dysfunkcyjnej, ponieważ takie związki w większości nie przetrwają już w pierwszej fazie tworzenia rodziny. Rodzina, która wykazuje dysfunkcję w jakimś zakresie, na pewno nosi również inne dysfunkcje, które nie są jeszcze ujawnione. Podejmując działania wobec jakiejś dysfunkcji rodzinnej, pomija się uwagę niewidoczne dysfunkcje. W systemowym rozumieniu rodziny, takie działania odniosą niewielki skutek lub nawet pogłębią niewidoczne dysfunkcje. 		
<p>Skala ważności</p>	<p>NIEZNACZNY</p>	<p>ISTOTNY</p>	<p>KLUCZOWY</p>
<p>Rekomendacje</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Program dostarczył rodzicom po przez zajęcia warsztatowe, edukacyjne i kampanię, wiedzę oraz pogłębił ich świadomość sytuacji rodzicielskiej. Zakres tych działań był jednak bardzo ograniczony i w niewielkim stopniu zaspokoił realne potrzeby w tym obszarze. Warto zdecydowanie poszerzyć takie działania i przeznaczyć zdecydowanie więcej czasu oraz form na ten element programu. Potrzebne jest stworzenie systemu działań profilaktycznych mających na celu wzmocnienie rodziny 		

	<p>i propagowania „pozytywnego rodzicielstwa”.</p> <p>2. Program powinien bardziej skoncentrować swoje intencje na obszarach nie dotkniętych dysfunkcją. Promowanie i rozwijanie „zdrowych” funkcji, struktur oraz relacji jest efektywniejszym działaniem profilaktycznym niż działania interwencyjne. Umacniając „zdrowe” wartości rodziny, wzmacnia się jej zdolność ochronną i samoregulującą. Efekt ten jest jednak niedostrzegalny i nie mierzalny w obecnej rzeczywistości, ponieważ skutek nastąpi dopiero w czasie, kiedy dzieci staną się w przyszłości partnerami i rodzicami. Jest to jednak podstawowe założenie profilaktyki i stanowi jej oczywisty efekt.</p>
--	---

ORGANIZACJA	
Problem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prowadzenie sesji profilaktycznych w przedszkolach stanowi poważne utrudnienie dla spełnienia założonych intencji projektu. 2. Ilość sesji w programie zapewniła jego efektywność na niższym poziomie niż istnieją realne potrzeby takich działań. 3. Superwizowanie pracy w programie stanowiło efektywną część procesu. W superwizji powinni brać udział wszyscy uczestnicy kadry (nauczyciele, terapeuci, wolontariusze i rodzice)
Uzasadnienie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Praca z dziećmi w środowisku ich codziennego funkcjonowania przedszkolnego, ogranicza poziom pogłębiania stanów transowych. Dzieci często ulegają presji standardowym procedurom silnie dominującym w organizacji przedszkola (pora posiłku, nadmierne dyscyplinowanie, identyfikacja z wychowawczynią, standaryzacja przestrzeni itd.). Przedszkole jako instytucja, w różnym stopniu wywiera przemoc instytucjonalną. Niektóre z placówek uczestniczących w programie wykazywały bardzo wysoki poziom przemocy instytucjonalnej. Wprowadzanie dzieci w stany transowe, metaforyczne w takiej przestrzeni nie tylko obniża efektywność takiej metodyki, ale może również stanowić zagrożenie poczucia bezpieczeństwa lub destabilizację procesu profilaktycznego. 2. Sesje zaplanowane w programie miały pobudzić dzieci do otwartości na te obszary świadomości siebie i otoczenia, które w realnym, życiu stanowią mało znaną lub ukrytą część rzeczywistości. Podczas realizacji programu okazało się, że

	<p>zaplanowany czas jest niewystarczający, aby spełnić to założenie w kontekście ujawnionych problemów. Dzieci w trakcie sesji potrzebowały więcej czasu i energii na skupienie się na poszczególnych elementach procesu. Problemy jakie się pojawiły znacznie przewyższyły pierwotne założenia programu.</p> <p>3. Praca systemowa oraz sesyjna wymaga precyzyjnego rozpoznania, reakcji i prognozy. W trakcie pracy każdy specjalista dostrzega z innej perspektywy różne elementy procesu. Koncepcja programu przewiduje systemowe efekty działań. Dlatego, metasystemowa analiza działań i problemów jest jedyną możliwą formą skuteczności takiej metodyki.</p>		
Skala ważności	NIEZNACZNY	ISTOTNY	KLUCZOWY
Rekomendacje	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sesje profilaktyczne powinny być prowadzone w przestrzeni stanowiącej wyjątkowość dla dziecka. Może to być specjalne studio przygotowane do takich celów lub inne pomieszczenia, w których dzieci nie będą identyfikowały w sobie standardowych mechanizmów funkcjonowania. 2. Ilość sesji poświęconych poszczególnym obszarom powinna zostać powiększona ze względu na realne potrzeby wynikające z ilości problemów, poziomu zaangażowania dzieci w proces oraz indywidualizowania oddziaływań w trakcie sesji. 3. Superwizowanie procesu powinno stanowić podstawowy element programu generujący intencje i rozwijające umiejętności kadry w podejmowaniu realnych działań. W superwizji mogą brać udział rodzice dzieci jako subiektywna perspektywa spostrzegania problemu. 		

6. ZAŁĄCZNIKI

6.1 Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z ekspertami merytorycznymi programu

Rola w programie „Kraina Świetlików”

1. Na czym polegała Pani rola w programie „Kraina Świetlików”?
2. Czy miała Pan wcześniejsze doświadczenia w tym zakresie? Na czym one polegały?
3. Jakie zadania Pani powierzono?
4. Czy brakowało Pani jakichś zasobów, dzięki którym realizacja tych zadań byłaby łatwiejsza?

Wnioski z bezpośredniej pracy

1. Na co według Pani należy uważać przy realizacji metodyki programu?
2. Co według Pani jest skutecznym elementem programu?
3. Które elementy programu są według Pani bardziej dynamiczne, a które mniej?
4. Co według Pani aktywizuje, a co spowalnia proces wdrażania metodyki programu?
5. Jak według Pani radzić sobie z reakcjami dzieci na treści programu?

Ocena osiągniętych rezultatów

1. Czy według Pani rezultaty osiągnięte dzięki realizacji programu mają trwały charakter?
2. Jakie czynniki według Pani mogłyby zwiększyć ich trwałość?
3. Jakie według Pani zmiany mogłyby się przyczynić do podniesienia skuteczności i efektywności rezultatów programu?
4. Proszę wymienić mocne i słabe strony programu.

6.2 Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z wolontariuszami programu

Rola w programie „Kraina Światlików”

1. Na czym polegała Pani rola w programie „Kraina Światlików”?
2. Czy miała Pan wcześniejsze doświadczenia w tym zakresie? Na czym one polegały?
3. Jakie zadania Pani powierzono?
4. Czy brakowało Pani jakichś zasobów, dzięki którym realizacja tych zadań byłaby łatwiejsza?

Ocena osiągniętych rezultatów

1. Czy według Pani rezultaty osiągnięte dzięki realizacji programu mają trwały charakter?
2. Jakie czynniki według Pani mogłyby zwiększyć ich trwałość?
3. Jakie według Pani zmiany mogłyby się przyczynić do podniesienia skuteczności i efektywności rezultatów programu?
4. Proszę wymienić mocne i słabe strony programu.

6.3 Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z koordynatorem programu

Etap planowania programu

1. W jakim stopniu program odpowiada na potrzeby uczestników?
2. Kiedy i w jaki sposób potrzeby te były badane? Czy dostosowano do nich zakładane w programie działania?

Proces realizacji programu

1. Czy proces wdrażania programu był monitorowany? Jakie wnioski wyciągnięto na tej podstawie?

2. Czy w trakcie wdrażania programu niezbędne były jakieś modyfikacje? Czym były one spowodowane?
3. Na czym konkretnie polegały te zmiany? Jakie były ich efekty?
4. Jakie elementy ułatwiały osiągnięcie zakładanych w programie celów i rezultatów?
5. Jakie elementy utrudniały osiągnięcie zakładanych w programie celów i rezultatów?

Ocena osiągniętych rezultatów

1. W jakim stopniu udało się osiągnąć zakładane w programie cele oraz rezultaty?
2. Czy osiągnięto jakieś dodatkowe rezultaty, nieprzewidziane we wniosku o dofinansowanie?
3. W jakim stopniu osiągnięte rezultaty są przydatne dla uczestników programu?
4. Jakie czynniki mogą zwiększać trwałość tych rezultatów?
5. Jakie czynniki mogą zmniejszać te trwałość?
6. Jakie zmiany mogłyby się przyczynić do sprawniejszej realizacji programu?
7. Proszę wymienić mocne i słabe strony zrealizowanego programu profilaktycznego.

6.4 Streszczenie programu w języku angielskim (Summary)

‘The Land of the Fireflies’ is a pilot program implemented in five kindergartens in Sosnowiec. It aims at the prophylaxis of children’s emotional development – expanding of knowledge and emotional consciousness.

Recognizing and naming emotions, expressing the emotions in a socially approved way are extremely important issues that every child must deal with.

The way how the child deals with different emotions determinates its self-esteem, self-assurance, its skills of developing social relations and understanding oneself and others in the future.

“The Land of the Fireflies” program is a kit of actions directed at children, parents, kindergartens’ staff and other institutions. The most important tool of the project is a fairy tale and its therapeutic impact. The fairy tale will guide the children through the world of various situations and emotions.

A fairy tale is a natural form of expression involving imagination that is so familiar to a child, that belongs to its world. It is fun – a natural form of expression engaging children,

It is simple, describes the world in a simple way allowing the child to understand the problem.

It is **safe** because through the metaphor the child may identify with the issues it chooses giving them its own, always individual, meaning. There is no risk of imposing anything that doesn't belong to the child's internal world. If the child hadn't experienced something, it will not recognize it in the fairy tale and if the child finds a familiar experience or emotions, the fairy tale will allow the child to work the problem, find the solutions.

The background and inspiration for the work with children is the tale about the Land of Fire Flies where the characters and events symbolize internal conflicts, that a child, sometimes unconsciously, may identify with and traveling with the characters search for solutions.

If we teach children to recognize difficult situations, if we are able to successfully help children to recognize, describe, name emotions, children will use these skills later in their lives. With these competences our children will be healthier.